

TUHF-E İSNÂŞERİYYE

dir. Nübüvvet hakkındaki altıncı bölümde peygamber göndermenin Allah için vâcib olduğu yolundaki Mu'tezilî-Şîî düşüncesi hatırlatılarak Allah'a hiçbir şekilde vücûb nisbet edilemeyeceği belirtiltikten sonra peygamberlerin yalan ve iftira gibi fiillerden mâsum bulunduğu ifade edilmekte, bunun takıyye vb. şekillerde câiz olabileceği yolundaki iddialar bâtil sayılmaktadır. Peygamberlerin yaratılanların en faziletlisi olduğu İslâm fırkalarıncı kabul edilirken İmâmîyye'nin Hz. Ali'nin ülü'l-azm dışındaki peygamberlerden üstün sayıldığı biçimindeki görüşler eleştirilmektedir. İmâmet konusuna ayrılan yedinci bölümde İslâm toplumunda imamın insanlar tarafından mı Allah tarafından mı seçileceği hususu ele alınmakta ve Şîa'nın ikinci görüşü benimsediği kaydedilmektedir. İsnâaşeriyye'nin bu telakkisinin, ayrıca imamların günah, hata, unutmaya vb. kusurlardan korunup ilâhî bilgilerle donatıldıkları yolundaki iddialarının tutarsızlığı ortaya konulmaktadır. Özellikle on ikinci imamın niçin gaybete girdiği, zuhur ettiğinde dünyaya nasıl hâkim olabileceği, öte yandan imamın insanlar arasında bulunup onları doğruya iletmesi gerektiği hususu anlatılıp gâib imam düşüncesine önemli eleştiriler yöneltilmektedir. Bu bölümde ayrıca imamlardan gelen rivayetlerde kendilerinin mâsum olmadıklarını beyan ettikleri belirtilerek onların Allah tarafından tayin edilmelerinin akıl ve nakille bağdaşmadığı, imamın yaşadığı dönemdeki insanların en üstünü sayılması gibi bir durumun söz konusu edilemeyeceği ifade edilmekte, Hz. Peygamber'den sonra Ebû Bekir'in fiilen imâmete geldiği, Ali'nin imâmetinin ise ilk üç halifenin arkasından gerçekleştiği kaydedilmektedir. Daha sonra imamların belirlenmesi ve sayısı konusunda Şîa mensuplarının kendi aralarında bile farklı görüşlerinin bulunduğu ileri sürülmektedir.

Meâd konusunun ele alındığı sekizinci bölümde anlatıldığı üzere Şîa'ya göre ölümden sonra diriltme Allah'a vâcibtir; kurtuluş ancak Ali'yi sevmekle mümkündür; onu sevenler hiçbir günahattan dolayı cezalandırılmayacak, Ehl-i sünnet bir yana Şîa fırkaları içinde İsnâaşeriyye'ye mensup olmayanlar bile cehennemden kurtulamayacaktır. Müellif bu iddiaları da kesin bir dille reddetmektedir. Dokuzuncu bölüm fiikhî hükümlere ayrılmıştır. Burada İsnâaşeriyye'nin sahâbeyi, ilk üç halifeyi ve Hz. Peygamber'in hanımlarını tekfir etmesi, özellikle Hz. Ömer'i lânetlemesi ve onun

öldürüldüğü 19 Rebülevvel gününü bayram kabul etmesi, Zilhicce'nin 18. gününde kutlanan Gadir-i Hum'u en büyük bayram sayması, Nevruz'a büyük önem vermesi eleştirilmekte; namaz, oruç, zekât, hac, cihad, nikâh, talâk vb. fiikhî konulara temas edilmektedir. Namaz esnasında yiyip içmenin ve imamların kabirlerine yönelerek namaz kılmanın câiz olduğu, imamın gaybetinde cuma namazını terketmenin gereği, Hz. Hüseyin'in şehid edilmişinden Mehdî'nin ortaya çıkışına kadar cihad etmenin câiz sayılmadığı gibi anlayışlar reddedilmekte, özellikle müt'a nikâhının topluma vereceği zararlar üzerinde durulmaktadır. Eserin onuncu bölümünde Şîa'nın ilk üç halife ile Hz. Aîşe'ye ve diğer sahâbîlere yönelik eleştirileri cevaplandırılmaktadır. On birinci bölümde aynı ekolün velilerin kerametini inkâr etmeleri, muharrem ayında icra ettikleri Câhiliye dönemini andıran merasimleri, muhaliflerini kâfir kabul etmeleri, yine imamlarının mâsumluğunu ileri sürmeleri ve ilk üç halifeyi münafıklıkla suçlamaları eleştirilmektedir. Son bölümde Şîa'nın tevelli ve teberrî meselesi ele alınıp tenkit edilmiştir.

Hindistan'daki Sünnîler'in Şîa'ya karşı gösterdiği sert tepkinin ürünü olarak bilinen eser iki grup arasında şiddetli tartışmalara yol açmış, Şîî müellifleri esere cevap mahiyetinde çeşitli kitaplar kaleme almıştır (Ehr., I, 100). *Tuhfe-i İsnâaşeriyye* Leknev (1255/1839, 1295/1873, 1313/1896), Pekin (1296/1879) ve İstanbul'da (1994) basılmıştır. Eser, Gulâm Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Eslemî tarafından 1812 yılında *et-Tercemetü'l-'ab-kariyye ve's-şavletü'l-Haydariyye li't-Tuhfeti'l-İsnâaşeriyye* adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir. Mütercim mukaddimenin sonunda kitabın bazı yerlerine eklemeler yaptığını ve eserin hedef aldığı gruplardan gelen bir kısım itirazlara cevap verdiğini kaydetmektedir. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, eseri *el-Minhatü'l-ilâhiyye telhîşu tercemeti't-Tuhfeti'l-İsnâaşeriyye* adıyla dokuz bölüm halinde ihtisar etmiş, Muhibbuddin el-Hatîb de kendi mukaddimesi ve bazı dipnotlarının ilâvesiyle yayımlamıştır (Kahire 1373, 1387). Bu neşrin ofset baskısı İstanbul'da da gerçekleştirilmiştir (1396/1976, 1399/1979). Eserin, İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan'da müslümanların birlik olması gerektiği bir dönemde mezhepler arasında düşmanlığa yol açtığını söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülaziz ed-Dihlevî, *Tuhfe-i İsnâaşeriyye*, Leknev 1313/1896, s. 2-3, 114-137, 173-236, 262-348, ayrıca bk. tür.yer.; a.e.: *et-Tercemetü'l-'ab-kariyye ve's-şavletü'l-Haydariyye li't-Tuhfeti'l-İsnâaşeriyye* (trc. Gulâm Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Eslemî), MÜİF Ktp., nr. 583; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Muhtaşaru't-Tuhfeti'l-İsnâaşeriyye* (trc. Gulâm Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Eslemî, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), İstanbul 1396/1976, tür.yer.; Azduddin Khan, "Abd al-'Aziz Dehlavi", *Ehr.*, I, 99-101.

MUSTAFA ÖZ

TUHFETULLİN, Kâmil Mutî

(1883-1941)

Türk-Tatar gazetecisi,
edebiyatçı.

25 Şubat 1883'te bugünkü Kazakistan'ın kuzeybatısında Uralsk'ta doğdu. Asıl adı Muhammed Kâmil'dir. Babası Mısır'da on yıl eğitim gördükten sonra 1881'de Uralsk'a dönen, mahalle mescidinde imamlık ve medresesinde hocalık yapan Şeyh Mutîullah'tır. Sekiz yaşına kadar evde okuma yazma öğrenen Muhammed Kâmil babasının medresesine devam etti. Bir yandan da Rus mektebinde okuyarak Rusça ve fen ilimleri tahsil etti, Rus edebiyatını tanıdı. 1899'da Kazan'a gidip Abdülalâmed Medresesi'nde müderris Kasım Hazret'ten ders almaya başladı. Fakat buradaki derslerden memnun kalmadı, Uralsk'a dönerek yurt dışına gitmek için babasından izin istedi. 1900'de İstanbul'a gitti. Babası Mısır'da eğitim görmesini arzu ettiğinden İstanbul'daki eğitimini bırakıp Mısır'a geçti. Muhammed Abduh ve Muhammed Halebî'den tefsir, Medineli Muhammed Ali b. Zâhir el-Veterî'den hadis icâzeti aldı. Muhammed Beyyûmî el-Minyevî ve Şeyh Ali el-Bulakî gibi âlimlerin özel derslerine devam etti. Mısır'da yaklaşık iki yıl kaldı ve babasının hacca giderken Mısır'a uğraması üzerine onunla birlikte hacca gitti. Mekke, Medine, Şam, Beyrut ve Kudüs gibi şehirleri ziyaret etti; bu şehirlerdeki Jön Türkler ve Arap milliyetçileriyle temas kurdu.

Mısır'da öğrenimini tamamladıktan sonra Rusya müslümanlarının dinî idaresi olan Orenburg Müftülüğü'nden imam-hatip ve müderris diploması aldı, Uralsk'ta babasının medresesinde çalışmaya başladı. Ayrıca bir Tatar cemiyeti kurarak halkın eğitimiyle ilgilendi. Kızlara ait ilk medreseyi açtı, ardından yayımcılık işine girdi. Medresede hocalık yaptığı yıllarda (1903-1907)

duvar gazeteleri çıkardı. Geleceğin büyük Tatar şairi Abdullah Tukay da ilk şiirlerini bu gazetelerde yayımladı. İlk edebiyat denemelerine bu duvar gazetesinde başladı. Daha sonraki yıllarda kitap haline getirdiği *Mısır'a Seyahat*, *Düş Görme*, *İki Refik*, *Bahıtlı Meryem*, *Münazara* gibi hikâye ve romanlarını duvar gazetesinde yayımladı. Uralsk şehrinde ilk defa cuma hutbelerini Tatarca okudu. 1903 yılından itibaren Tiflis'te Mehemedaga Şahtahtlının (Şahtahtinski) çıkardığı *Şark-ı Rus* gazetesine muhabir oldu. 1903-1905 arasında birkaç defa Tatarca gazete yayımlamak için Petersburg'a başvurduysa da bundan bir sonuç alamadı. Ardından *el-Asrû'l-cedid* adıyla el yazması bir dergi çıkardı. Bu dergi daha sonra matbaada basıldı ve ilk Tatar dergisi olarak tarihe geçti.

Muhammed Kâmil dostlarının yardımıyla, bu yıllarda Uralsk şehrinde Rusça *Uralets* adlı bir gazete yayımlayan Lev Nikolaevič Yadrinsev'in Uralets matbaasını satın aldı. Gazetede şehrin ileri gelenlerinden Nedonoskov, I ve II. Duma'da milletvekilliği yapacak olan Kozmodemyanskiy gibi kişiler çalışıyordu. Ocak 1906'dan itibaren gazetenin adı *Uralskiy Dnevnik*

şeklinde değiştirildi. Gazetede Ruslar'a, Tatarlar'a ve Uralsk şehrinin yerli ahali Kazaklar'a yönelik haber ve makalelere yer veriliyor ve gazetenin tirajı günden güne artıyordu. 24 Kasım 1905'te *Fikir* isimli Tatarca gazeteyi çıkarmaya başladı. Haftada üç defa yayımlanan bu gazete Rusya müslümanlarının neşrettiği ilk sansürsüz gazetedir. Gazete 27 Kasım 1905 – 22 Şubat 1907 tarihleri arasında çıktı. Ayrıca Ocak 1906'da *el-Asrû'l-cedid* adlı ilk Tatarca dergiyi yayımladı. Kâmil'in çıkardığı dergilerden biri de *Uklar*'dır. Haziran 1906'da Uralsk'ta neşredilmeye başlanan aylık resimli komedi dergisi on altı sayfa halinde toplam altı sayfa çıkabildi. *Uklar* Türk dünyasında satirik dergilerin öncüsüdür.

Rusya'da I. Duma'nın dağıtılmasının ardından basın üzerindeki denetim daha da sıklaşmış, Uralsk şehrindeki sosyalist gruplar dağıtılmıştı. Şehirde yaşayan bazı kişiler Kâmil'e ve onun gazete ve dergilerine sert eleştiriler yöneltmeye başladı. Valiye başvurulması üzerine Kâmil'in nâsirlik ve muharrirlik izinleri iptal edildi ve babasıyla birlikte mahkemeye verildi. Mahkeme Kâmil'i bir buçuk yıl, babasını altı ay Petropavlovsky şehrindeki hapishaneye gönderme kararı aldı. Ayrıca babasının molallık belgesi iptal edilecek ve medresesi kapatılacaktı. Kâmil temyiz için Saratov şehrindeki üst mahkemeye gitti ve davayı kazandı. Yayımlarına son verilen *Fikir*'in yerine *Yeni Turnuş* adlı bir gazete çıkarıldı. 11 Kasım 1907'de yayımlarına başlayan bu gazete de Şubat 1909'da valinin emriyle kapatıldı.

Uralsk şehrindeki baskı ortamı yüzünden etrafındaki dostlarının dağılması, babasının artık siyasî ve içtimâî meselelerle uğraşmaması Kâmil'i tamamen yalnız bıraktı. Yeniden bir medrese açarak eğitim işine başladıysa da vali tarafından Saratov'a sürgün edildi (Ocak 1909). Burada Saratov Konservatuarı öğretim üyelerinden R. Rudolf'tan müzik dersleri aldı, Rudolf onun yirmi şarkısını besteledi. Ancak Saratov şehrinde konser düzenlemesine izin verilmeyince Kazan'a gitti. Kazan'da da konser için izin alamadığından tiyatro grubu Seyyar'a katıldı ve oyunculuk yapmaya başladı. Rusya müslümanları arasında ilk konserler Kâmil tarafından düzenlendi. 1917 Bolşevik İhtilâli'ne kadar geçimini konserlerle sağladı. Rusya'da müslümanların yaşadığı şehir ve kasabaları dolayarak 1500 civarında konser verdi.

1916'da askere alındı; Petrograd şehrinde hasta bakıcılık ve posta idaresinde tercümanlık yaptı. Müslüman askerler için konserler verdi. Bolşevik İhtilâli'nden sonra Lenin'in meşhur doğu halkları bildirgesini Tatarca'ya tercüme etti ve ihtilâlin ardından çıkarılan ilk Tatarca gazete olan *Yarlı Halk*'in redaktörlüğünü üstlendi. Müslüman İşleri Merkez Komiserliği'nin *Çulpan* adlı gazetesini yayımladı; ayrıca Halk Komiserliği Dış İşleri Bürosu'nda tercümanlık yaptı. 1918 yılından itibaren Samara Müslüman İşleri Komiserliği'nde matbuat komiserliği görevinde bulundu ve bu şehirde çıkmakta olan *Kineş* gazetesinin redaktörlüğünü yürüttü. 1919'da Uralsk şehrine gönderildi. Burada Tatarca *İhtilâl Bayrağı* gazetesini yayımladı. Ancak şehrin Akklar (Beyaz Ordu) tarafından ele geçirilmesinden sonra Ural taraflarına giderek Başkırt tümenlerinin kurulmasında oğlu Hamit ile birlikte görev yaptı. Uralsk'ın tekrar komünistlerce ele geçirilmesi üzerine *Yana Fikir* isimli gazeteyi çıkarmaya başladı. Uralsk'a dönünce hakkındaki bazı şikâyetler yüzünden partiden çıkarıldı. Mahkemede suçsuzluğu ispat edilmesine rağmen partiye alınmadı. Uralsk'tan Kazan'a gitmek zorunda kaldı. Burada Halk Maarif Komiserliği'nde tercümeler ve radyo programları yaptı, konserler verdi. Bu yıllarda sahne eserleri yazmaya başladı. *Tuzak*, *Güreş*, *Şeytan Öne*, *Uylap Tabuci* adlı piyesleri basılamadı. 1935'te hastalık sebebiyle emekliye ayrıldı. 26 Ocak 1941'de vefat etti.

Eserleri. 1. Tercümetü'l-Cezeriyye (Petersburg 1904). İbnü'l-Cezeri'nin Kur'an-ı Kerim'i doğru okuma usullerini anlattığı eserinin kısa bir tercümesidir. **2. Münazara** (Orenburg 1904). Zamana göre hareket edilmesinin gerekliliği, münazara usulleri ve Tatar medreselerindeki bozuklukların anlatıldığı bir risâledir. **3. Tatarca Kur'an Tefsiri** (Kazan 1914). İlk Tatarca Kur'an tefsirlerinden olan eserin sadece birinci cüzü basılabiliştir. **4. Vak'a** (Petersburg 1904). Dedikodunun kötülüğünden ve güzel ahlaktan bahseden manzum bir risâledir. **5. Bahıtlı Meryem** (Petersburg 1904, roman). **6. Maârif-i İslâmiyye** (Petersburg 1904). **7. Meşhur Şair Abdullah Efendi Tukayef Hakkında Hâtıralarım** (Kazan 1914). **8. Tuzak** (Kazan 1932). Altı perdelik bu dramada I. Dünya Savaşı yıllarında köy zenginlerinin, mollaların ve hükümet memurlarının köylülere yaptıkları kötü muameleler anlatılmaktadır. **9. Köylü Hatun-Kızlar Çiftliklerinin Yeniden Düzenlemesi İşinde** (Kazan 1928).

Kâmil Mutî Tuhfetullin'in *Meşhur Şair Abdullah Efendi Tukayef Hakkında Hâtıralarım* adlı eserinin iç kapak sayfası (Kazan 1914)

TUHFETULLİN, Kâmil Mutî

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmil Mutî Tuhfetullin. *Tatarca Kur'an Tefsiri*, Kazan 1914, s. 3-8; Abdurrahman Sadi, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan 1926, s. 161-163; İsmail Remiyef, *Vakıtlı Tatar Matbuatı 1905-1925*, Kazan 1926, s. 7-8, 36-40; Üzbek Giymadiev, *Satira Korali Bilen*, Kazan 1977, s. 35-71; H. K. Tuhfettullin, *Kamil Mutiygıy* (trc. Niyaz Akmalov), Kazan 1992, s. 1-80; Ferit Yahin, *Tatarskaya literatura periodičeskoy pečati Uralska (1905-1907 gg.)*, Kazan 1992, s. 8-30; İsmail Türkoğlu, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, İstanbul 1999, s. 197-201; İbrahim Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*, İstanbul 2002, s. 246; "İdareden", *el-Asrû'l-cedîd*, sy. 3, Uralsk 1907, s. 116; "Tercüme-i Hâl-i Muharrir-i Gazete-i Fikir", a.e., sy. 10 (1907), s. 531-533; Ferit Şekurov, "Fikir", *Gasırlar Avazı*, sy. 3-4, Kazan 1996, s. 249-251.

İSMAİL TÜRKÖĞLU

TUHFETÜ'L-AHVEZİ

(تحفة الأهودي)

Mübârekpûrî'nin (ö. 1935) Tirmizî'nin *el-Câmî'u's-ş-şahîh*'ine yazdığı şerh (bk. el-CÂMÎ'U'S-SAHİH).

TUHFETÜ'L-ERİB

(تحفة الأريب)

Abdullah et-Tercümân'ın (ö. 832/1429) Hıristiyanlığa reddiye olarak kaleme aldığı eseri.

Tam adı *Tuḥfetü'l-erib fi'r-red 'alâ ehli's-şalib*'dir. İslâm-hıristiyan polemik tarihinde hıristiyan din adamı iken müslüman olup Hıristiyanlığa reddiye yazanların ayrı bir yeri vardır; zira bu müellifler eski birikimleri nedeniyle hıristiyan kaynaklarını daha iyi bildiklerinden eserleri sırf İslâmî kaynaklardan hareketle reddiye yazanlara göre daha gerçekçidir. Bir Katolik papazı iken İslâm'ı benimseyen Abdullah et-Tercümân'ın (Anselmo Turmeda) 823'te (1420) yazdığı *Tuḥfetü'l-erib* de böyle bir çalışmadır ve reddiye tarihinde önemli bir yeri vardır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm müellifin biyografisini içerir; yazar Tunus'a gelişini ve burada nasıl müslüman olduğunu anlatır. İkinci bölümde Tunus Emîri Ebû'l-Abbas Ahmed el-Müstansır ve Ebû Fâris Abdülazîz el-Mütevekkil'in faaliyetlerinden ve o dönemin olaylarından söz edilir. Üçüncü bölüm ise Hıristiyanlığa reddiyedir. Eserin ilk iki bölümünde Tunus'taki Hafsîler hânedanına mensup iki emîrin dönemine ait oldukça önemli bilgiler verilmektedir; İbn Ebû Dînâr gibi daha sonraki tarihçi-

ler bundan nakiller yapmıştır (*el-Mü'nis*, s. 174-176).

Eserin, hıristiyanların bozuk inançlarının İnciller'den hareketle ortaya konulması ve kutsal kitaplarda Hz. Muhammed'in müjdelenmesi gerçeğini ispat amacıyla kaleme alınan üçüncü bölümü dokuz kısımdır. Birinci kısımda İncil yazarlarının yalana kadar varan hataları ve tenakuzları, ikinci kısımda hıristiyan mezhepleri ve Hz. İsa'nın tabiatı konusundaki farklılıklar (insan mı ilâh mı tartışmaları), üçüncü kısımda Hıristiyanlığın dayandığı esaslar, dördüncü kısımda hıristiyan âmentüsü, beşinci kısımda Hz. İsa'nın ulûhiyyetinin reddi ve İnciller'e göre bir peygamber olduğu hususu, altıncı kısımda İnciller'in tenakuzları ve ihtilâfları, yedinci kısımda İnciller'de Hz. İsa'ya isnat edilen sözler, sekizinci kısımda hıristiyanların müslümanlara yönelttiği eleştiriler, dokuzuncu kısımda Hz. Muhammed'in son peygamber olarak gönderileceğinin Tevrat, Zebûr ve İncil metinleriyle ispatı hususları ele alınmaktadır. Abdullah et-Tercümân, Yuhanna dışındaki İncil yazarlarının olayların görgü tanıkları olmadığını, mevcut İnciller'den hiçbirinin hakiki İncil sayılmadığını doğrudan İncil metinlerinden hareketle ortaya koymakta, hıristiyan âmentüsünü ve sakramentleri (dinî merasimler) eleştirmektedir. Yahudilik ve Hıristiyanlık'la ilgili daha önce yazılan reddiyeleri incelediğini belirten müellif İbn Hazm dışındakilerin genelde akfî delillere başvurduklarını, bizzat hıristiyan kaynaklarından delil göstermediklerini, kendisinin bu eksikliği gidermek amacıyla eserini telif ettiğini belirtmekte, fakat İbn Hazm dışında hiçbir müslüman müellifinin adını zikretmemektedir (*Tuḥfetü'l-erib*, s. 55-56).

Abdullah et-Tercümân'ın eserinde Ahd-i Cedîd'e yetmiş, Ahd-i Atîk'e dokuz, Kur'an'a altı atıf vardır. Ahd-i Cedîd'e yapılan atıfların çoğu İbn Hazm'ın *el-Faşl* adlı eserinin Hıristiyanlığa reddiye bölümünden özetlenmiştir. *Tuḥfe*'de yer alan Kitâb-ı Mukaddes'e ilgili atıflara göre hıristiyan dogması ve litürjisine ait dokümanlar daha orijinaldir. Müellif, kanonik literatür dışı kaynak olarak sadece hıristiyan âmentüsünü ve *Flores Sanctorum* adlı İspanyolca külliyyatı zikreder. Hıristiyan ilâhiyatı öğrenimi görmüş olan Abdullah et-Tercümân'ın eserindeki malzeme önemlidir, ancak bunların çoğu daha önceki reddiyelerde kaydedildiğinden eser polemik edebiyate türüne bazı konular dışında bir yenilik getirmemektedir. Sadece Katolik iman ilkeleri konusunda verdiği ayrıntılı bilgi ile eski

reddiyelerden kısmen ayrılmaktadır. Eserde daha çok tahrif, tebşirat ve hıristiyan iman ilkeleri üzerinde durulmaktadır. *Tuḥfetü'l-erib*'in Muhammed b. Yûsuf es-Sennûsî'ye İnciller konusunda kaynaklık ettiği belirtilmektedir (Berbrugger, V [1861], s. 261-275).

Eserin çok sayıda yazma nüshası vardır (Brockelmann, *GAL*, II, 250; *Suppl.*, II, 352); Miguel de Epalza eserini kırk yedi nüshasını tesbit ettiğini belirtmektedir (*IBLA*, XXVIII/111 [1965], s. 275). XIX. yüzyılın sonunda Abdülhalim adlı bir kişi *Tuḥfe*'nin özetini yapmış olup bunun üç yazma nüshası mevcuttur. Eserin ilk baskısı Brockelmann'a göre İngiltere'de, Serkis'e göre Tunus'ta (1290), diğer baskıları Kahire'de (1295, 1313, 1321) ve yine Tunus'ta (1977, 1983) yapılmış, dört yazma nüshasından hareketle açıklamalı neşrini Ömer Vefik ed-Dâûk gerçekleştirmiş (Beyrut 1408/1988), eser ayrıca Mahmûd Ali Himâye tarafından da neşredilmiştir (Kahire 1992). *Tuḥfetü'l-erib*, Tunuslu Ebû'l-Gays Muhammed el-Kaşşâş'ın mukaddimesi ve Muhammed b. Şa'bân'ın satır aralarına yaptığı Türkçe tercümesiyle birlikte *Tahiyyetü'l-esrâr* (*Tuḥfetü'l-esrâr*) ve *te'lifü'l-ahyârî'l-ensâr fi'r-red ale'n-nasârâ min fıraki'l-küffâr* adıyla 1603'te Osmanlı Padişahı I. Ahmed'e sunulmuştur (a.g.e., XXVIII/111 [1965], s. 274; Brockelmann, *GAL*, II, 250; *Tuḥfetü'l-erib*, neşredenin girişi, s. 43). Mehmed Zihni Efendi'nin Türkçe tercümesi İstanbul'da yayımlanmıştır (1291, 1304). Bu tercümede XVII. yüzyıldaki tercüme değil kitabın 1290 (1873) tarihli Arapça baskısı esas alınmıştır. Mehmed Zihni Efendi'nin yaptığı çeviri (İstanbul 1291) sadeleştirilerek *Hıristiyanlığa Reddiye* adıyla basılmıştır (İstanbul 1965, 1970, 1990). Lebîb Mehmed Efendi *Tuḥfetü'l-erib*'e beş bölüm ekleyerek bunu *Burhânü'l-hudâ fi reddi'n-nasârâ* adıyla tercüme etmiştir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 407). Muhammed Takî Sadrüleşraf Tebrîzî eseri Farsça'ya çevirmiştir (Tahran 1361, 1372).

Tuḥfetü'l-erib, Jean Spiro tarafından "Le present de l'homme lettre pour refuter les partisans de la croix par Abd-Allah ibn Abd-Allah le drogman" adıyla Fransızca'ya çevrilmiş (*RHR*, XII [1885], s. 68-89, 179-205, 278-301), 1886'da Paris'te broşür halinde tekrar basılmış, Jean Spiro, eserinin müellifin biyografisine ait bölümünü "Autobiographie d'Abdallah b. Abdallah le drogman" adıyla neşretmiştir (*RT*, XIII [1906], s. 19-101). Almanca'ya (1970), İspanyolca'ya (Roma 1971; Madrid 1993),